

Historical Anecdotes about Early Thai Female Physicians

Professor Dr. Sanya Sukpanichnant

Department of Pathology, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University

Siriraj Medical Bulletin 2021;14(4): 5 -12

Abstract

Early Thai female physicians graduated with medical degree in Thailand by enrolling for premedical education at Chulalongkorn University as first generation female undergraduate students in 1927 for 2 years then crossed over the Chao Phraya River to study medicine at Siriraj Hospital as first generation female medical students for 4 years and graduated in 1932. A number of historical anecdotes regarding this issue are presented to celebrate a century of gender equality in Thai education in 2021.

Keywords: early Thai female physicians; first generation female undergraduate students; first generation female medical students; gender equality in Thai education

Correspondence to: Sanya Sukpanichnant

Email: 2301101@gmail.com

Received: 29 March 2021

Revised: 21 April 2021

Accepted: 30 April 2021

<http://dx.doi.org/10.33192/smb.v14i4.250226>

เกร็ดประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับแพทย์สตรีไทยยุคแรก

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สัญญา สุขพลิชันท์

ภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

แพทย์สตรีไทยยุคแรกที่สำเร็จปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย เริ่มเรียนเตรียมแพทย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนิสิตหญิงรุ่นแรกในปีการศึกษา 2470 เป็นเวลา 2 ปี แล้วข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยามาเรียนแพทย์ที่โรงพยาบาลศิริราช เป็นนักเรียนแพทย์หญิงรุ่นแรกอีก 4 ปีจนสำเร็จในปีการศึกษา 2475 มีเกร็ดประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจซึ่งควรนำมาเผยแพร่เนื่องในโอกาสครบรอบ 1 ศตวรรษของความเสมอภาคทางเพศในการศึกษาของไทยในปี 2564 นี้

คำสำคัญ: แพทย์สตรีไทยยุคแรก; นิสิตหญิงรุ่นแรก; นักเรียนแพทย์หญิงรุ่นแรก; ความเสมอภาคทางเพศในการศึกษาของไทย

นิสิตหญิงรุ่นแรกของไทยเริ่มต้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเตรียมเรียนแพทย์ที่โรงพยาบาลศิริราช

ความเสมอภาคทางเพศในการศึกษาของไทยเริ่มต้นเมื่อมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464 ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 23 กันยายน 2464 ที่กำหนดให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุได้ 14 ปีบริบูรณ์ โดยกำหนดให้คำว่า “เด็ก” หมายความว่าทั้งเด็กชายและเด็กหญิง ไม่ว่าในที่ไหน ในพระราชบัญญัติฉบับนี้¹ เป็นที่น่าอินดีว่าในช่วงเวลา 100 ปีที่ผ่านมา มีการพัฒนาทางการศึกษาที่ยกระดับจากชั้นประถมศึกษาไปสู่ชั้นมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษาตามลำดับ

การศึกษาระดับอุดมศึกษาของสตรีไทยเริ่มครั้งแรกในปีการศึกษา 2470 เมื่อมหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี คณะบดีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทรงเห็นความจำเป็นที่จะใช้แพทย์สตรีเพื่อรักษาสตรี ในกรณีที่ไม่เหมาะจะให้แพทย์ชายรักษา ซึ่งการสร้างโรงเรียนแพทย์ให้สตรีโดยเฉพาะนั้นย่อมทำได้ยาก แต่

ในสมัยนั้นการให้เรียนร่วมกันก็อาจเกิดข้อครหาขึ้นได้ ดังนั้น การที่หม่อมเจ้าพูนศรีเกษมทรงเสนอให้รับสตรีเข้าเรียนแพทย์ในครั้งนั้น จึงได้รับการต่อต้าน มีเสียงตำหนิต่อกันมาก แต่พระองค์ก็ทรงมุ่งมั่นที่จะให้สตรีมาเรียนร่วมกับชาย นับเป็นการเรียนสหศึกษาในระดับอุดมศึกษาครั้งแรกของประเทศไทย ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนกทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม กล่าวชมเชยในเรื่องนี้²

“การรับผู้หญิงเข้าโรงเรียนแพทย์นั้น interest ฉ้นมาก เพราะเป็นความตั้งใจไว้ว่าถ้ามีโอกาสสอยากจะลอง แต่ฉันเองไม่ได้นึกว่าจะมีวันเห็น เธอเก่งมาก สิ่งไรทั้งหมดต้องลองจึงจะรู้ว่าทำได้หรือไม่ ใคร ๆ ก็ยอมจะแลเห็นว่าเราต้องการหมอผู้หญิง”

ในครั้งแรกนี้ มีการรับสตรีเข้าเรียน 7 คน ในต้นปีการศึกษา 2470 นี้ หม่อมเจ้าพูนศรีเกษมทรงคัดเลือกผู้สมัครจากตระกูลที่ดีและมีประวัติดี ทรงเอาพระทัยใส่ดูแลใกล้ชิด ในระยะแรกของการเรียนนั้นถึงกับทรงให้หม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมรพระชายาปลอมพระองค์เป็นนิสิตาไปเฝ้าสังเกตการณ์อยู่ด้วย³ ในจำนวนนิสิตหญิงรุ่นแรก 7 คน ได้แก่ ม.ร.ว.ส่งศรี เกษมศรี, ม.ร.ว.ันทา ทองแถม, นางสาวชด นิธิประภา, นางสาวฉลอง ไกรจิตติ (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นฉัตรฉลอง), นางสาวไทยเชียง อรุณลักษณ์,

นางสาวเต็มดวง บุณนาค, และนางสาวอำภา ยุคตะนันท์⁴

เมื่อเทียบกับทะเบียนนักเรียนแพทย์ของฝ่ายการศึกษา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดลและทำเนียบศิษย์เก่าศิริราชในเวชชนิสิต เล่มที่ 20⁵ มีรายละเอียดนักเรียนแพทย์หญิงที่จบการศึกษาดังนี้

จบแพทย์ศิริราช รุ่น 38 ปีการศึกษา 2475 จำนวน 3 คน คือ ศ. พญ. ท่านผู้หญิงเฉิดฉลอง เนตรศิริ (ฉลอง ไกรจิตติ) (เลขทะเบียน 94), ศ. พญ. ม.ร.ว.สังศรี เกตุสิงห์ (เกษมศรี) (เลขทะเบียน 90), และ พญ.ไทยเชียง ธรรมารักษ์ (อรุณลักษณ์) (เลขทะเบียน 95) มีผู้ชายที่จบรุ่นนี้ 12 คน

จบแพทย์ศิริราช รุ่น 39 ปีการศึกษา 2476 จำนวน 1 คน คือ พญ.ชด นิธิประภา (เลขทะเบียน 88) และยังมีรุ่นน้องที่จบในรุ่นนี้อีก 1 คน คือ พญ.อุไรวัฒน์ รสานนท์ (สุนทรลักษณ์) (เลขทะเบียน 108) มีผู้ชายที่จบรุ่นนี้ 12 คน

จบแพทย์ศิริราช รุ่น 40 ปีการศึกษา 2477 มีแต่ชายล้วน 16 คน

จบแพทย์ศิริราช รุ่น 41 ปีการศึกษา 2478 จำนวน 1 คน คือ พญ. ม.ร.ว.นันทา ชุตินทร (ทองแถม) (เลขทะเบียน 87) และยังมีรุ่นน้องที่จบในรุ่นนี้อีก 2 คน คือ พญ.ผ่อง ตัณฑ์สุรัตน์ (อินทรรัตน์) (เลขทะเบียน 142) และ พญ.ลมัย โสมนะพันธ์ (ศุขกลกร) (เลขทะเบียน 143) มีผู้ชายที่จบรุ่นนี้ 24 คน

สรุปได้ว่า นิสิตหญิงรุ่นแรกที่รับไว้เข้าเรียน 7 คนนั้น สำเร็จเป็นแพทย์ได้ 5 คน

จากบทความเล่าเพื่อเรื่องหลัง “ห้าสิบปีของนิสิตา”³ ซึ่งเป็นบทความพิเศษจากความทรงจำของเรือโท ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ตีพิมพ์ในวารสาร “สารศิริราช” เมื่อปี 2521 แสดงไว้ดังนี้

“เป็นการสมควรที่จะทราบเรื่องราว พวกนักศึกษาหญิงรุ่นแรกนั้นได้มีทางดำเนินชีวิตเป็นอย่างไรบ้าง คนหนึ่งลาออกเมื่อเรียนจบภาคที่ 1 เพื่อไปแต่งงาน อีกคนหนึ่งสอบไล่ตกต้องซ้ำชั้น เลยเปลี่ยนไปเรียนวิชาอื่น มีเพียงห้าคนเท่านั้นที่สามารถผ่านไปเรียนต่อในคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ที่นั่น คนหนึ่งสอบไล่ตกเสียสองครั้ง อีกคนหนึ่งหยุดเรียนไปหนึ่งปีเพื่อทำงานเป็นนักเรียนผู้ช่วยอาจารย์ มีสามคนเท่านั้นที่ก้าวหน้าไปตามแผนปกติโดยราบรื่นและสอบสำเร็จเป็นแพทย์หญิงรุ่นแรกของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2475 อีกสองคนที่ตกค้างอยู่ได้สำเร็จต่อมาในภายหลัง ในปัจจุบันนี้ (พ.ศ. 2510) สองคนที่สอบได้ปริญญาในชุดแรกกำลังเป็นศาสตราจารย์ชั้นสมบูรณในสถานศึกษาเดิมของตนเอง คนหนึ่งเป็นหัวหน้าภาควิชาคลินิกที่สำคัญด้วย คนที่สามเป็นแพทย์อาชีพส่วนตัวที่มีชื่อเสียงและมีผู้นับถือมาก ในจำนวนสองคนที่ต้องจบล่าช้าไปนั้น คนหนึ่งถึงแก่กรรมภายในไม่กี่ปีหลังจากจบการศึกษา เนื่องจากโรคเรื้อรังอย่างหนึ่งซึ่งได้รับในระหว่างเป็นนักศึกษา ส่วนอีกคนเป็นแพทย์อาชีพส่วนตัวที่มีชื่ออยู่ในจังหวัดใหญ่แห่งหนึ่ง จากเรื่องเหล่านี้ เราอาจกล่าวได้ว่าไม่ต้องสงสัยเลยว่าพวกนักศึกษาหญิงรุ่นแรก – ซึ่งมีสิทธิ์แท้จริงที่เดียวที่จะถือตัวว่าเป็นผู้บุกเบิก – ได้มีพฤติกรรมอย่างไม่มีที่ติและประสบ

ความสำเร็จอย่างยิ่ง”

จากการสืบค้นข้อมูลเพิ่มเติม สามารถรวบรวมข้อมูลโดยสังเขปของนิสิตหญิง 7 คนแรกของประเทศไทยได้ดังนี้

1) ศ. พญ. ท่านผู้หญิงเฉิดฉลอง เนตรศิริ (ไกรจิตติ) (27 สิงหาคม 2452 - 5 สิงหาคม 2542) เป็นธิดาของพระยาภุมมธรรมาธิบดี (สุใจ ไกรจิตติ) อธิบดีผู้พิพากษามณฑลภูเก็ต ท่านเป็นหัวหน้าภาควิชากุมารเวชศาสตร์คนที่ 2 (วาระ 2511-2512) คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) แต่งงานกับ ศ. นพ.อรุณ เนตรศิริ หัวหน้าภาควิชากุมารเวชศาสตร์คนแรก (วาระ 2489-2511)⁶ ท่านมีธิดา 1 คน คือ รศ.วลัย ขวลิธธำรง แต่งงานกับ ศ. นพ.บุรณะ ขวลิธธำรง (ศิริราช รุ่น 71 ปีการศึกษา 2508) ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล นอกจากนี้ ท่านยังมีน้องสาวต่างมารดา 1 คน คือ รศ. พญ.ส่องสี ศรีวรรณบุรณ์ (ศิริราช รุ่น 70 ปีการศึกษา 2507) ภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล แต่งงานกับ ศ. นพ.เสปียง ศรีวรรณบุรณ์ (ศิริราช รุ่น 65 ปีการศึกษา 2502) ภาควิชาสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีบุตรธิดาเป็นอาจารย์แพทย์ศิริราชทั้ง 2 คน คือ 1) รศ. พญ.กลีบสไบ สรรพกิจ (ศิริราชรุ่น 98 ปีการศึกษา 2535) หัวหน้าสาขาวิชาโลหิตวิทยาและอองโคโลยี ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล แต่งงานกับ ผศ. นพ.ศัลยพงศ์ สรรพกิจ (ศิริราชรุ่น 97 ปีการศึกษา 2534) ภาควิชาศัลยศาสตร์ออร์โธปิดิกส์และกายภาพบำบัด คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล 2) ศ.นพ.สบง ศรีวรรณบุรณ์ (ศิริราช รุ่น 98 ปีการศึกษา 2535) ภาควิชาจุลชีววิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล อดีตผู้อำนวยการศูนย์รักษาสายตาเลสิกศิริราช (คนแรก) แต่งงานกับ พญ. อร ศรีวรรณบุรณ์ แพทย์ประจำสถาบันโรคผิวหนัง และ ร.พ.สมิติเวช สุขุมวิท (บุตรสาวของ ศ. เกียรติคุณ นพ. ไกรสิทธิ์ ตันติศิรินทร์ วุฒิสมาชิกอดีตนายกสภามหาวิทยาลัยมหิดล กับ รศ. พญ. อรทัย อดีตอาจารย์ภาควิชาวิสัญญีวิทยา คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ทั้งคู่จบศิริราช รุ่นที่ 73 ปีการศึกษา 2510)

2) ศ. พญ. ม.ร.ว.สังศรี เกตุสิงห์ (เกษมศรี) (1 พฤษภาคม 2452 - 1 สิงหาคม 2552) เป็นธิดาของหม่อมเจ้าปฎิพัทธ์ เกษมศรีกับหม่อมเนื่อง เกษมศรี ท่านเป็นหัวหน้าภาควิชาสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยาคนที่ 8 คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) (วาระ 2510-2512) แต่งงานกับ ศ. นพ.อวย เกตุสิงห์ (ศิริราชรุ่น 38) หัวหน้าภาควิชาสรีรวิทยาคนที่ 4 (วาระ 2488-2509) และหัวหน้าภาควิชาเภสัชวิทยาคนแรก (วาระ 2509-2511)⁶ ท่านไม่มีทายาทสืบสกุล

3) พญ.ไทยเชียง ธรรมารักษ์ (อรุณลักษณ์) (28 มีนาคม 2450 - 2 กรกฎาคม 2541) เป็นธิดาของพระยาอรรษาขจรสิริ (แมน อรุณลักษณ์) ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในสมัยนั้น กับนางพินิจการโกศล (ยวง) พญ.ไทยเชียงเป็นแพทย์เชี่ยวชาญสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยาที่ทำงานส่วนตัวที่มีชื่อเสียง และเป็นหุ้นส่วนของบริษัทสลิมาการแพทย์ แต่งงานกับ นพ.อุดม

ธรรมารักษ์ (ศิริราช รุ่น 39 ปีการศึกษา 2476)⁷ ท่านมีบุตรธิดา 4 คน แต่ไม่มีใครเป็นแพทย์

4) พญ.ชต นิธิประภา (ไม่มีข้อมูลวันเกิดและวันถึงแก่กรรม แต่ พญ.ไทยเชียงให้ข้อมูลว่าอายุที่สุดในกลุ่ม⁴) เป็นบุตรของพระสังฆศาสตร์วินิจัย (ชั้น นิธิประภา) ซึ่งเป็นผู้พิพากษา⁸ เป็นโสด ทำงานเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสรีรวิทยา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) (สมัยนั้นเรียกตำแหน่งนี้ว่า “อาจารย์ผู้ช่วย (instructor)” ตามที่ปรากฏในหนังสือเวชชนิสิต 2478⁹) ท่านหยุดเรียนไปหนึ่งปีเพื่อทำงานเป็นนักเรียนผู้ช่วยอาจารย์ภาควิชาสรีรวิทยา จึงเรียนจบเข้าไป 1 ปี ท่านถึงแก่กรรมหลังจากเรียนจบแพทย์และเป็นอาจารย์ผู้ช่วยในภาควิชาสรีรวิทยาของศิริราชได้เพียง 2 ปี เนื่องจากเป็นวัณโรคซึ่งได้รับในระหว่างเป็นนักศึกษา⁴

5) พญ. ม.ร.ว.นันทา ชูติกร (ทองแถม) (6 กุมภาพันธ์ 2450 - 25 พฤศจิกายน 2531) เป็นธิดาคนโตของหม่อมเจ้าคำเอก ทองแถม เป็นข้าหลวงพระคลังมณฑลภูเก็ต พญ. ม.ร.ว.นันทา แต่งงานกับ นพ.ชลวิทย์ ชูติกร (ศิริราช รุ่น 40 ปีการศึกษา 2477) ผู้อำนวยการโรงพยาบาลประจำจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งดำรงตำแหน่งนานถึง 30 ปี ก่อนที่จะไปดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีกรมการแพทย์ และรองปลัดกระทรวงสาธารณสุข ท่านมีธิดาจบแพทย์ศิริราชรุ่น 68 คือ พญ.สุภาภรณ์ สุขเอนก (แต่งงานกับ ผศ. นพ.มันสิทธิ์ สุขเอนก ศิริราชรุ่น 67 อาจารย์ประจำภาควิชาพยาธิวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล) และบุตรชายจบแพทย์ศิริราช รุ่น 71 คือ นพ.สุทัศน์ ชูติกร¹⁰ (จากบทความ “ห้าสิบปีของนิสิตา”³ พญ. ม.ร.ว.นันทา สอบไล่ตกถึงสองครั้ง แต่ก็ยังมีความอุตสาหะสูงยิ่งจนเรียนแพทย์สำเร็จจบพร้อมกับศิริราชรุ่น 41 ปีการศึกษา 2478)

6) นางสาวเต็มดวง บุณนาค (ไม่มีข้อมูลวันเกิดและวันถึงแก่กรรม) จากบทความ “ห้าสิบปีของนิสิตา”³ ท่านสอบไล่ตกต้องซ้ำชั้นในขณะเรียนชั้นเตรียมแพทย์ จึงเปลี่ยนไปเรียนวิชาอื่น แต่ไม่ได้แจ้งว่าท่านเรียนจบอะไร เมื่อสืบค้นจากอินเทอร์เน็ต ก็พบชื่อของท่านอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับบ้านพระยาอภิบาลราชไมตรีดังนี้ “ถนนคอนแวนต์มีบ้านอยู่ไม่กี่หลัง ปากถนนคอนแวนต์ด้านสี่ลม ขวามือเป็นบ้านเจ้าคุณอภิบาลราชไมตรี ซึ่งมีคุณเต็มดวง บุณนาค และคุณตุล บุณนาคเป็นนักเรียนเซนต์โยเซฟด้วยกัน”¹¹ แต่เมื่อสืบค้นเรื่องของพระยาอภิบาลราชไมตรี (ต่อม บุณนาค) แล้ว พบว่า ท่านไม่มีธิดาชื่อ เต็มดวง จึงได้สืบค้นจากเว็บไซต์ของสายสกุล บุณนาค¹² ได้ความว่า นางสาวเต็มดวงเป็นธิดาคนโตของพระยาสุริยานุวงศ์ประวัติ (เต่า บุณนาค) ซึ่งเป็นบุตรชายของพลโทเจ้าพระยาสุรวงศ์ไคววัฒน์ (โต บุณนาค) และเป็นน้องชายของพระยาอภิบาลราชไมตรีที่ได้กล่าวไปข้างต้น พระยาสุริยานุวงศ์ประวัติรับราชการในกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2451 เป็นปลัดกรม ปี 2453 เป็นเลขานุการมณฑลนครศรีธรรมราช ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็นข้าหลวงมหาดไทยมณฑล ปี 2458 เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ปี 2459 และเป็นเจ้ากรมเวรพิเศษในกระทรวงมหาดไทย ปี 2469 (1 ปีก่อนนางสาวเต็มดวงเข้าเรียนคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์) ท่านขึ้นเป็นปลัดกระทรวงมหาดไทยในปี 2478 จนถึงปี 2481 ที่เกษียณอายุ¹³ นางสาวเต็มดวงมีน้อง 2 คนที่จบแพทย์ศิริราช คือ พญ.ดวงภา

กร ธรรมพานิช (ศิริราชรุ่น 45 ปีการศึกษา 2482) กับนายแพทย์ไชโย บุณนาค (ศิริราชรุ่น 47 ปีการศึกษา 2484)⁵ พญ.ไทยเชียงให้ข้อมูลในบทความ “เรื่องของนิสิตหญิง” เขียนโดย พญ.ไทยเชียง ในหนังสือ “จุฬาฯ 50 ปี” เมื่อปี 2510 ว่า นางสาวเต็มดวงมีสุขภาพไม่สู้สมบูรณ์ จึงต้องล้มเลิกการเรียนแพทย์เมื่อจบเตรียมแพทย์ และท่านได้รับราชการเป็นครูอยู่หลายปี หลังจากนั้นประกอบอาชีพส่วนตัว⁴

7) นางสาวอำภา ปิ่นทะรุจิ (ยุคตะนันท์) (27 พฤษภาคม 2451 - 14 สิงหาคม 2555) ธิดาของพระพินิจนารถ (บุญเพ็ง ยุคตะนันท์) กับนางพินิจนารถ (ทรัพย์ ยุคตะนันท์) ท่านมีน้องชายบุญธรรม 1 คน คือ ศ. ทพ. อิศระ ยุคตะนันท์ คณบดีท่านแรกของคณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล¹⁴ ตัวท่านเองเรียนที่โรงเรียนคอนแวนต์ปิ่นรุ่งเดียว กับหม่อมกอบแก้ว อาภากร ณ อยุธยา แล้วมาเรียนสำเร็จมัธยมบริบูรณ์จากโรงเรียนราชินี นำเสียดายที่เข้ามาเรียนเป็นนิสิตเตรียมแพทย์ได้เพียงภาคการศึกษาเดียวก็ล้มป่วยเป็นไข้รากสาดน้อย ซึ่งเป็นโรคร้ายแรงมากในสมัยนั้น เพราะยังไม่มียาบำบัดเฉพาะโรค กินเวลานานกว่าจะหาย จึงต้องลาออกจากมหาวิทยาลัย⁴ ต่อมา ได้แต่งงานกับนายกร จาตุรจินดา เจ้าของบริษัทรับเหมาก่อสร้าง “ซีกิมอะและบุตร” ที่มีชื่อเสียงรับงานมากที่สุดในประเทศไทยขณะนั้น (รวมทั้งการสร้างตึกพลอย จาตุรจินดา สำหรับผู้ป่วยของภาควิชาจักษุวิทยาให้กับโรงพยาบาลศิริราช เพื่ออุทิศให้แก่มารดาของนายกร) ต่อมา ครูอำภาแยกทางกับนายกร และแต่งงานกับนายจง ปิ่นทะรุจิ บุตรชายคนโตของ พ.ต.อ. พระนรากรบริรักษ์ (เจิม) กับนางนรากรบริรักษ์ (แอบ)¹⁶ ในบทความ “เรื่องของนิสิตหญิง” เขียนโดย พญ.ไทยเชียง ในหนังสือ “จุฬาฯ 50 ปี” เมื่อปี 2510 นั้น ระบุว่าในขณะนั้น ครูอำภาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัมพรไพศาลอนุสรณ์⁴ จากการสืบค้นในสื่อออนไลน์พบข่าวและรูป “ครูอำภา ปิ่นทะรุจิ อายุ 104 ปี เพื่อนครูที่สอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัมพรไพศาลมาร่วมอวยพรวันเกิด” ให้กับท่านผู้หญิงยสวดี บุรณะสัมฤทธิ์ อัมพรไพศาล ปุชนิยบุคคลด้านการศึกษาไทย ผู้ก่อตั้งและผู้อำนวยการโรงเรียนอัมพรไพศาล ซึ่งมีอายุ 105 ปี เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2555¹⁵ แต่ประมาณ 3 เดือนครึ่งหลังจากนั้น ครูอำภาถึงแก่กรรม

การสรรหาผู้มาเป็นนิสิตหญิงรุ่นแรก

ใน “100 เรื่องจามจุรี 100 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เรื่องที่ 27 “แรกเริ่มมีนิสิตหญิงในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ให้ข้อมูลว่า “สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ สรรหานักเรียนหญิงที่จบชั้นมัธยมบริบูรณ์ (มัธยม 8) จำนวน 7 คน”¹⁷ แต่จากการสืบค้น พบความเชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครองของนิสิตหญิงรุ่นแรกของไทยกับหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม ดังนี้ หม่อมเจ้าปฏิพัทธ์ เกษมศรี พระบิดาของ พญ. ม.ร.ว.สงศรี ทรงเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม รับราชการในกระทรวงมหาดไทย เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ตระหว่างปี 2450-2458¹⁸ ส่วนพระยาฤทธิราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) บิดาของ พญ.ฉลอง (เลิดฉลอง) นั้นเป็นอธิบดีผู้พิพากษามณฑลภูเก็ต ระหว่างปี 2452-2461¹⁹ พระยาอัครราชทรงสิริ (แมน อรุณลักษณ์) บิดาของ พญ.ไทยเชียง เป็นเพื่อนสนิทกับพระยาฤทธิราชทรงสวัสดิ์ และ

ดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีผู้พิพากษามณฑลภูเก็ตต่อจากพระยาฤทธิราช ทรงสวัสดิ์ ระหว่างปี 2461-2468²⁰ สำหรับพระสังฆาสนาจารย์วินิจัย (ชั้น นิธิประภา) เป็นผู้พิพากษา ในช่วงเวลาหนึ่งเคยทำงานเป็นผู้พิพากษา จังหวัดสุราษฎร์ ในช่วงที่พระยาอัครราชทรงสิริเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้ พิพากษามณฑลสุราษฎร์ ระหว่างปี 2458-2461⁸ สำหรับหม่อมเจ้าคำออง ทองแถม²¹ พระบิดาของ พญ. ม.ร.ว.นันทา เป็นข้าหลวงพระคลังมณฑล ภูเก็ตระหว่างปี 2455-2459 มีความสนิทสนมกับหม่อมเจ้าปฎิพัทธ์ เกษม ศรี เพราะทำงานในมณฑลภูเก็ตด้วยกัน สำหรับพระยาสุริยานุวงศ์ประวัติ บิดาของนางสาวเต็มดวง บุณาคันนั้น ทราบจากคำไว้อาลัยของพลตรี พระ เจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภานุพันธ์ยุคลว่า พระยาสุริยานุวงศ์ประวัตินั้น ทำงานรับใช้ใกล้ชิดกับพระบิดาของท่าน (นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรม วงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์) ซึ่งเป็นเสนาบดี กระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น และยังทำงานร่วมกันกับเจ้าคุณอัครราช ทรงสิริด้วย¹³ อาจจะเรียกได้ว่าสนิทกับทั้งหม่อมเจ้าปฎิพัทธ์ เกษมศรี ที่ ทรงทำงานด้วยกันในกระทรวงมหาดไทย และพระยาอัครราชทรงสิริซึ่งได้ ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น สำหรับพระพินิจธนากร บิดาของนางสาวอำภา เคยเป็นศุลกากรประจำจังหวัดภูเก็ต¹⁴ ในช่วงที่พระยาริวิธวงศ์วุฒิไกรฯ เป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑลภูเก็ต (2456-2463)²² จึงน่าจะเชื่อได้ว่า หม่อม เจ้าพูนศรีเกษมทรงเป็นผู้ดำเนินการคัดเลือกผู้เหมาะสมมาเป็นนักเรียน แพทย์หญิงด้วยพระองค์เอง โดยผ่านหม่อมเจ้าปฎิพัทธ์ เกษมศรี ที่มีความ สัมพันธ์ในหมู่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เคยทำงานใกล้ชิดกันส่วนใหญ่ขณะอยู่ใน มณฑลภูเก็ต

พื้นฐานการศึกษาของนิสิตหญิงรุ่นแรก

พญ.เฉิดฉลอง, พญ.ไทยเชียง, พญ.ชด และนางสาวอำภาจบ มัธยมศึกษาบริบูรณ์จากโรงเรียนราชินี⁴ ส่วน พญ. ม.ร.ว.สงศรี จบชั้นมัธยม บริบูรณ์จากโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง⁶ พญ. ม.ร.ว.นันทา จบชั้นมัธยม บริบูรณ์จากโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์¹⁰ ส่วนนางสาวเต็มดวง มีประวัติ เรียนโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ดังกล่าวแล้วข้างต้น (หมายเหตุ: เขียนทับศัพท์ไทยสำหรับคำว่า convent ต่างกับโรงเรียนอัสสัมชัญ คอนแวนต์) แต่ก็ไม่มีข้อมูลว่าท่านจบชั้นมัธยมบริบูรณ์จากโรงเรียนใด แม้ว่า พญ.ไทยเชียงจะให้ข้อมูลว่าจบจากโรงเรียนคอนแวนต์ปิ่นัง แต่ เรื่องโรงเรียนชั้นมัธยมที่ให้ไว้ของอีกหลายคนไม่ตรงกับข้อมูลที่ยืนยันจาก แหล่งอ้างอิงอื่น ซึ่งน่าจะตรงกับที่ พญ.ไทยเชียงได้ออกตัวไว้ว่า “ข้าพเจ้า ต้องขอออกตัวเสียก่อนว่าข้อความใด ๆ ที่ข้าพเจ้าเขียน ส่วนมากมาจาก ความทรงจำอันเป็นเวลาล่วงเลยมาหลายสิบปีแล้ว คงจะมีข้อผิดพลาด และบกพร่องบ้าง จึงขอภัยท่านผู้อ่านทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้ด้วย”⁴

นักเรียนแพทย์หญิงรุ่นแรกที่มีน้องสาวอีก 3 คนจบศิริราชด้วย

พญ.ไทยเชียง เกิด ณ บ้านถนนบ้านฮ่อ อ.เมือง เชียงใหม่ สมัยที่ บิดาของท่านรับราชการเป็นผู้พิพากษาจังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่เมื่อปี 2449 ซึ่งในสมัยนั้นกัณดา เดินทางลำบาก (เชื่อว่า “ไทยเชียง” หมายถึง คนไทย เกิดที่จังหวัดเชียงใหม่) ต่อมา มารดาของท่านถึงแก่กรรมตั้งแต่ท่านยังเล็ก บิดาของท่านได้แต่งงานใหม่กับนางสาวทองดี นิลกำแหง มีบุตรธิดารวม

9 คน เป็นหญิง 6 คน ซึ่ง 3 ใน 6 คนนี้เป็นแพทย์จบศิริราชเหมือนพี่สาว ต่างมารดา⁷ (พญ.ไทยเชียง ศิริราช รุ่น 38 ปีการศึกษา 2475) ได้แก่

1) ศ. พญ.อุไร จิ้งเจริญ ศิริราช รุ่น 49 ปีการศึกษา 2486 เกิดวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2459 เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. 8) จากโรงเรียนคอนแวนต์ปิ่นัง (ตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ)⁶ ท่านเป็นหัวหน้าภาควิชาเภสัชวิทยาคนที่ 2 (วาระ 2511-2519) หลังจากแยกออกมาจากภาควิชาสรีรวิทยา โดยหัวหน้า ภาควิชาเภสัชวิทยาคนแรก คือ ศ. นพ.อวย เกตุสิงห์ซึ่งได้กล่าวไปแล้ว ท่านแต่งงานกับ ศ. นพ.ดิถี จิ้งเจริญ ศิริราช รุ่น 44 ปีการศึกษา 2481 หัวหน้าภาควิชาสรีรวิทยาคนที่ 5 (วาระ 2509-2522) ต่อจาก ศ. นพ.อวย เกตุสิงห์⁶

2) ศ. พญ.กาญจนา สืบสงวน ศิริราช รุ่น 57 ปีการศึกษา 2494 เกิดวันที่ 22 สิงหาคม 2471 เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. 6) จากโรงเรียนราชินี ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเวชพันธุศาสตร์ ภาควิชา กุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล แต่งงานกับ พลตำรวจโท นพ.สมศักดิ์ สืบสงวน ศิริราชร่วมรุ่น 57⁵

3) พญ.ภัทรา สุคนธสิทธิ์ ศิริราช รุ่น 59 ปีการศึกษา 2497 เกิดวันที่ 22 สิงหาคม 2470 เรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม. 6) จาก โรงเรียนราชินี (หมายเหตุ: พญ.ภัทราเป็นพี่สาวของ ศ.พญ.กาญจนา เกิด วันเดียวกันก่อนหน้า 1 ปี แต่เข้าเรียนแพทย์ช้ากว่า 2 ปี) ไม่สามารถสืบค้น ข้อมูลเกี่ยวกับคู่สมรสได้

สังเกตว่าพี่น้องตระกูลอรุณลักษณะถึง 3 คนจบการศึกษาชั้น มัธยมศึกษาบริบูรณ์จากโรงเรียนราชินี (ยกเว้น ศ. พญ.อุไร ซึ่งช่วงที่ท่าน เกิดจนถึงวัยเรียนชั้นมัธยมต้นนั้น ครอบครัวติดตามบิดาของท่านซึ่งเป็น อธิบดีผู้พิพากษามณฑลสุราษฎร์และมณฑลภูเก็ตตามลำดับ จึงน่าจะเป็ นเหตุให้ท่านไม่ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนราชินีเหมือน พญ.ไทยเชียง หรือน้อง สาวอีก 2 คนของท่าน ซึ่งตอนนั้นบิดาของท่านได้กลับเข้ามากรุงเทพฯ ใน ตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพและอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งแล้ว ตามลำดับ)²⁰

บทความนี้คงไม่สมบูรณ์ถ้าไม่กล่าวถึงแพทย์สตรีไทยยุคแรกอีก 2 คน คือ

1) คุณหญิง พญ. มาร์กาเรต ลิน เซเวียร์ (Margaret Lin Xavier)²³ (29 พฤษภาคม 2441 - 6 ธันวาคม 2475) เป็นบุตรของพระยา พิพัฒน์โกษา (เชเลสติโน ซาเวียร์ หรือ C.M. Xavier) กับนางกิมกี บิดา ของท่านเป็นชาวอิตาลีที่รับราชการในไทย เป็นปลัดพลุฉลองกระทรวง การต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ซึ่งต่อมาดำรงตำแหน่ง อัครราชทูตไทยประจำประเทศอิตาลี พญ.เซเวียร์ (หรือ พญ.ลิน) เกิด ที่บ้านเชิงสะพานพิทยเสถียร ทางฝั่งตะวันออกของคลองผดุงกรุงเกษม ตำบลมหาพฤฒาราม อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร ศึกษาที่โรงเรียน Convent of the Sacred Heart ที่ปิ่นัง จากนั้นย้ายตามบิดาที่ต้องไป รับราชการในยุโรป ศึกษาที่ Clark's Commercial College ณ กรุง ลอนดอน ประเทศอังกฤษ และศึกษาต่อในหลักสูตรสำหรับเตรียมสอบเข้า มหาวิทยาลัย จนสอบติดที่ London School of Medicine for Women

และที่โรงพยาบาล Royal Free ตามลำดับ จนได้รับปริญญา M.B., B.S., M.R.C.S. และ L.R.C.P. หลังจากเป็นแพทย์แล้ว พญ.ลินกลับประเทศไทย เมื่อปี 2467 ขณะอายุได้ 26 ปี เข้าทำงานที่แผนกความผาสุกของเด็กและทารก ในกองกลางหน่วยที่ 1 สภากาชาดไทย รวมถึงปฏิบัติหน้าที่ประจำสุศาลาบางรัก นอกจากนี้ พญ.ลินได้รับอนุญาตจากสภากาชาดไทยให้ประกอบโรคศิลป์โดยกิจการส่วนตัวได้ จึงเป็นแพทย์หญิงคนแรกที่เปิดคลินิกได้ โดยมีคลินิกที่ชื่อ อุนากรรม ตั้งอยู่บนถนนสี่พระยา เป็นที่นิยมในหมู่สตรี

พญ.ลินแต่งงานกับพันเอกพระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง สุนตระกูล) ซึ่งมีตำแหน่งหน้าที่การงานสำคัญมากมาย เช่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (2475-2476), รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (2489), อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2507-2509 และ 2511) เลขาธิการสภากาชาดไทย (2480-2511) เลขาธิการมูลนิธิอานันทมหิดล (2502-2511) ฯลฯ นำเสียดายที่ พญ.ลินป่วยหนักด้วยโรคสมองอักเสบ รวมถึงไข้หวัดใหญ่เข้าแทรก เสียชีวิตเมื่อวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ด้วยวัยเพียง 34 ปี

2) พญ.คุณเพียร เวชบุล²⁴ (27 พฤศจิกายน 2441 - 20 เมษายน พ.ศ. 2527) นามสกุลเดิม คือ สุนตระกูล เป็นบุตรของนายตรึงกิจและนางพันธ์ สุนตระกูล คหบดีเมืองลำปาง ท่านเกิดที่ตำบลสบตุ๋ย จังหวัดลำปาง มีพี่ชาย 1 คนแต่เสียชีวิตตั้งแต่เด็ก มารดาได้ฝากให้คุณยายเลี้ยงจนอายุ 7 ปี เข้ากรุงเทพเพื่อศึกษาต่อระดับประถมที่โรงเรียนเสาวภา และชั้นมัธยมศึกษาบริบูรณ์ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ท่านต้องการจะเรียนแพทย์ แต่โรงเรียนแพทย์ศิริราชในขณะนั้นยังไม่เปิดรับนักเรียนแพทย์สตรี ท่านจึงเดินทางไปศึกษาวิชาภาษาฝรั่งเศสที่โรงเรียนเซนต์ปอลคอนเวนต์ในกรุงโซ่งอนเวียตนาม เป็นเวลา 1 ปี แล้วได้มาเป็นครูที่โรงเรียนอัสสัมชัญคอนเวนต์และโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ เป็นเวลาประมาณ 2 ปี จากนั้นได้ไปศึกษาที่โรงเรียนลีเซอูมาเฟมองต์ ประเทศฝรั่งเศส โดยตามเสด็จพระองค์เจ้าประภาสทิธินฤมล พระชายาเสด็จในกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน จนได้เรียนเตรียมวิทยาศาสตร์การแพทย์และโรงเรียนแพทย์ ได้รับปริญญาทางการแพทย์มหาวิทยาลัยปารีส M.B. University of Paris, Faculty of Medicine, M.D. Faculty of Medicine, University of Paris ใช้เวลาศึกษาที่ฝรั่งเศสนาน 15 ปี จบในปี 2476 ปีเดียวกับบัณฑิตแพทย์สตรีไทย 3 คนแรกที่กล่าวไปข้างต้น

(หมายเหตุ: นักเรียนแพทย์ศิริราชที่จบปีการศึกษา 2475 สำเร็จการศึกษาช่วงต้นปี 2476 ก่อนวันที่ 1 เมษายนซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามการนับปีของไทยในสมัยนั้น ดังนั้น เอกสารในสมัยนั้นจึงบันทึกว่าบัณฑิตแพทย์สตรีทั้งสามเรียนจบในปี 2475 ซึ่งถ้านับปีตามอย่างสากลที่ถือเอาวันที่ 1 มกราคมเป็นวันขึ้นปีใหม่แล้ว บัณฑิตแพทย์สตรีทั้งสามเรียนจบในปี 2476²⁵)

พญ.คุณเพียรเดินทางกลับประเทศไทยในปี 2480 โดยเข้าทำงานในตำแหน่งนายแพทย์โท กระทรวงสาธารณสุข ท่านเป็นผู้บุกเบิกทางด้านสุขภาพสตรีในประเทศไทย จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “แม่พระ” เนื่องจากอุทิศตนเพื่อเด็กกำพร้า โสเภณีและรักษาภามโรค ท่านก่อตั้งมูลนิธิพระยาอนุเคราะห์เพื่อช่วยเหลือสตรี เด็ก และสตรีนอกสมรส

ท่านได้รับนามสกุลพระราชทานใหม่ว่า “เวชบุล” จากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อให้เป็นนามสกุลของเด็กกำพร้าที่รับอุปการะไว้ ซึ่ง พญ.คุณเพียร ได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุลนี้ตามบรรดาบุตรบุญธรรมของท่านด้วย²⁶ และท่านได้รับคำนำหน้านามว่า “คุณ” สำหรับสตรีที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า

ถ้านับเวลาที่ล่วงมา 1 ศตวรรษของการศึกษาสำหรับเด็กไทยทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464 การอุดมศึกษาสำหรับสตรีไทยเริ่มต้นขึ้น 6 ปีหลังจากนั้น นิสิตหญิง 7 คนแรกที่ได้ก้าวเข้ามาเรียนเตรียมแพทย์นั้นถือเป็นแนวหน้าของการศึกษายุคใหม่ แม้ว่าจะเรียนสำเร็จเป็นแพทย์เพียง 5 คน แต่ก็ไม่น่าแปลกใจ เพราะเราต่างรู้ดีว่าการเรียนเป็นแพทย์นั้นเป็นเรื่องยาก ในยุคสมัยนั้น การศึกษาของสตรีไทยในชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาแตกต่างจากชายดังที่ พญ.ไทยเชียงได้กล่าวไว้ใน “เรื่องของนิสิตหญิง” ในหนังสือจุฬา 50 ปีว่า “มีความหนักใจในการเรียนอย่างยิ่ง เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาของนักเรียนมัธยมบริบูรณ์ หญิงและชายในสมัยนั้นต่างกัน ในโรงเรียนหญิงส่วนมากไม่มีเรียนแผนกวิทยาศาสตร์ เรียนแผนกศิลปะ มีภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และวาดเขียน เมื่อต้องเข้ามาเรียนเตรียมแพทย์ ซึ่งต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เราจึงเสียเปรียบนิสิตชายอย่างมาก เพราะต้องตั้งต้นเรียนใหม่โดยไม่มีพื้นฐานความรู้ทางนี้มาเลย อาศัยที่พวกเราเป็นนักเรียน “ทดลอง” จึงได้รับความกรุณาจากบรรดาครูอาจารย์เอาใจใส่สั่งสอนเป็นพิเศษ และได้เข้มงวดกวดขันนักในวิชาเหล่านี้ สำหรับวิชาภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสนั้นนับว่า เราไม่มีความหนักใจอย่างไร และส่วนมากพวกเราก็ได้คะแนนดีกว่านิสิตชาย”⁴ สำหรับนิสิตหญิง 2 คนที่ไม่สามารถเรียนต่อไปได้นั้น ทั้งคู่เรียนจบเป็นครู ทำหน้าที่สอนคนรุ่นหลัง ซึ่งแน่นอนว่าลูกศิษย์ของท่านทั้งสองคงจะมีจำนวนไม่น้อยที่เรียนแพทย์หรือวิชาชีพอื่น ๆ ที่ออกมาทำประโยชน์ให้กับสังคมอีกมากมาย เพียงแต่การที่ท่านทั้งสองล้มเหลวในการเรียนเตรียมแพทย์ทำให้เรียนต่อไม่ได้นั้นจึงไม่ค่อยมีผู้กล่าวถึง ทำให้สืบค้นหาชื่อและประวัติของท่านทั้งสองได้ยากมาก จึงได้ข้อมูลเท่าที่ได้แสดงไปข้างต้น แม้กระนั้น ก็ได้แต่ชื่นชมที่ท่านทั้งสองเลือกเป็นครู และยังคงมองได้ว่าการที่ท่านมีสุขภาพไม่ค่อยดีในตอนเรียนขณะนั้น น่าจะส่งผลให้ท่านดูแลสุขภาพตัวเองอย่างดีเมื่อท่านหายจากล้มป่วยแล้ว ดังเช่นครูอำภาที่ท่านมีอายุกว่า 104 ปี¹⁵ หรือครูเต็มดวงที่มีรูปถ่ายของท่านในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของบิดาเมื่อปี 2517 ซึ่งขณะนั้น ครูเต็มดวงน่าจะมียายุประมาณ 65 ปี¹³

สุดท้ายนี้ ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษาอุดมศึกษาของหญิงไทยที่เริ่มต้นจากการอนุญาตให้มิสนิสิตหญิงรุ่นแรกของไทยเริ่มต้นที่โรงเรียนแพทย์ศิริราช (นักเรียนแพทย์ศิริราช) คงจะไม่เกิดขึ้นถ้าขาดความมุ่งมั่นของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม ดังที่ได้เขียนไว้โดย ศ. นพ.อวย เกตุสิงห์ ในบทความ “หาสิบปีของนิสิตา”³ ดังนี้

“ความคิดที่จะรับนักศึกษาหญิงเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยและลบล้างอุปสรรคขั้นสุดท้ายต่ออุดมคติแห่งความเสมอภาคระหว่างเพศเห็นได้ชัดว่าเกิดจากตัวท่านคณบดีอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั่นเอง

คือ หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี แต่เมื่อท่านทรงเสนอความคิดให้ผู้บังคับบัญชาทราบ ท่านก็ได้รับการต่อต้านอย่างหนักหน่วงจากรอบด้าน ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ยึดมั่นอยู่ในความคิดว่าหนุ่มสาวในวัยนั้นมีความไวไฟอย่างที่สุด การที่จะเอาหญิงสาวกับชายหนุ่มมานั่งศึกษาร่วมกันนั้นเป็นเรื่องที่แม้เพียงนึกถึงก็ไม่ได้เสียแล้ว เมื่อเอาฟางไปสุมไว้ข้างไฟจะต้องมีอะไรเกิดขึ้นเป็นแน่ แต่ท่านพูนศรีฯ ซึ่งได้ทรงเคยรู้จักชีวิตมหาวิทยาลัยในประเทศอังกฤษและที่อื่นมาแล้ว ทรงแน่วพระทัยว่าแผนการของพระองค์จะให้ผลดังตาม จึงไม่ยอมเปลี่ยนความตั้งใจพระทัย เมื่อการเจรจาทำท่าจะล้มเหลว ท่านจึงทรงเสี่ยงภัยแบบนักพนันโดยเอาตำแหน่งหน้าที่และพระเกียรติของพระองค์เป็นเดิมพันในการที่จะไม่ให้เกิดเรื่องน่าขายหน้าอะไรขึ้น เมื่อถึงขั้นนั้น ทางทรงจึงได้ยินยอม พวกที่จะเข้าศึกษารุ่นแรกนั้นได้คัดเลือกอย่างเร่งรีบจากครอบครัวที่มีเกียรติ เป็นธิดาของหม่อมเจ้าสององค์ บุตรีของเจ้าคุณสามคน และของขุนพระสองคน มีเฉพาะคนวงในเท่านั้น ที่รู้ความจริงว่า สุภาพสตรีคนที่ 8 ซึ่งมาเรียนได้สองสัปดาห์ก็หายหน้าไปนั้น ที่จริงคือ หม่อมเจ้าหญิงสุศรีสมร เกษมศรี พระชายาของท่านคนบดินทร์เอง ท่านพูนศรีฯ ได้ทรงรับรู้ว่าท่านหญิงปลอมองค์เป็นนักศึกษาหญิงไปกับคนอื่น ๆ เพื่อจะคอยสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด เมื่อท่านคนบดินทร์ทรงพอพระทัยว่าทุกอย่างดำเนินไปตามทางที่ถูกต้องแล้ว จึงได้ทรงสั่งเลิกการเฝ้าดูที่พิสดารนั้น

ไม่มีใครจะปฏิเสธได้ว่า หม่อมเจ้าพูนศรีเกษมทรงเป็นผู้รับผิดชอบสำหรับการริเริ่มสหศึกษาในประเทศไทยนี้ ท่านได้ตั้งต้นการเคลื่อนไหวในเรื่องนั้นด้วยการเสี่ยงอันตรายอย่างที่สุด เพื่อให้แน่วพระทัยว่าจะประสบความสำเร็จ ท่านมิได้เพียงทรงนำพระองค์เองเข้าไปเป็นเดิมพันเท่านั้น ยังได้ทรงเสียสละแม้กระทั่งความสงบสุขภายในวังของพระองค์เอง ท่านได้ทรงก่อไฟขึ้นมา ในปัจจุบันนี้ กำลังให้ความสว่างแก่ชีวิตของหญิงสาวนับพันนับหมื่น และยังความอบอุ่นให้แก่หัวใจของครอบครัวนับพันนับหมื่นเช่นกัน ความพยายามของพระองค์ได้ส่งผลสำเร็จที่น่าปลื้มปิติและยั่งยืน แต่พระองค์เองไม่เคยได้รับอะไรตอบแทนเลยสำหรับความคิดบุกเบิกและกล้าหาญ...”

ภาคผนวก

ถ้าพิจารณาจากฐานข้อมูลของบัณฑิตแพทย์ศิริราชในเวชนิสิต เล่มที่ 21²⁷ ตั้งแต่เริ่มมีแพทย์สตรีในปีการศึกษา 2475 (ศิริราช รุ่น 38) ทุกช่วง 10 รุ่น จะมีตัวเลขน่าสนใจดังนี้

ศิริราช รุ่น 38-47 มีแพทย์หญิง 27 คน (ร้อยละ 11.7) จากแพทย์ทั้งหมด 231 คน

ศิริราช รุ่น 48-57 มีแพทย์หญิง 217 คน (ร้อยละ 34.6) จากแพทย์ทั้งหมด 628 คน

ศิริราช รุ่น 58-67 มีแพทย์หญิง 377 คน (ร้อยละ 28.2) จากแพทย์ทั้งหมด 1,336 คน

ศิริราช รุ่น 68-77 มีแพทย์หญิง 442 คน (ร้อยละ 33.2) จากแพทย์ทั้งหมด 1,332 คน

ศิริราช รุ่น 78-87 มีแพทย์หญิง 375 คน (ร้อยละ 24.1) จากแพทย์ทั้งหมด 1,554 คน

ศิริราช รุ่น 88-97 มีแพทย์หญิง 465 คน (ร้อยละ 29.0) จากแพทย์ทั้งหมด 1,604 คน

ศิริราช รุ่น 98-107 มีแพทย์หญิง 879 คน (ร้อยละ 45.5) จากแพทย์ทั้งหมด 1,931 คน

ศิริราช รุ่น 108-117 มีแพทย์หญิง 1,142 คน (ร้อยละ 52.9) จากแพทย์ทั้งหมด 2,157 คน

ศิริราช รุ่น 118-122 (5 รุ่น) มีแพทย์หญิง 637 คน (ร้อยละ 47.6) จากแพทย์ทั้งหมด 1,337 คน

จะสังเกตเห็นการเพิ่มขึ้นของแพทย์สตรีอย่างก้าวกระโดดในช่วงหลัง 60 ปีไปแล้วจากการเริ่มมีแพทย์สตรี โดยรุ่น 104 ปีการศึกษา 2541 (ห่างจากศิริราช รุ่น 38 ถึง 66 ปี) เป็นรุ่นแรกที่มีแพทย์สตรีมากกว่าชาย (หญิง 108 คน ชาย 106 คน) ซึ่งมีอีก 8 รุ่นที่มีแพทย์สตรีมากกว่าชาย คือ รุ่น 105 (หญิง 117 คน ชาย 113 คน), รุ่น 107 (หญิง 111 คน ชาย 110 คน), รุ่น 112 (หญิง 115 คน ชาย 106 คน), รุ่น 113 (หญิง 103 คน ชาย 76 คน), รุ่น 114 (หญิง 101 คน ชาย 74 คน), รุ่น 115 (หญิง 158 คน ชาย 79 คน), รุ่น 116 (ชาย 104 คน หญิง 131 คน) และรุ่น 117 (ชาย 107 คน หญิง 130 คน) จะเห็นได้ว่า สตรีนิยมเรียนแพทย์มากที่สุดในปีการศึกษา 2552 (สตรีคิดเป็นร้อยละ 66.7 ของแพทย์ทั้งรุ่น) แต่ไม่ขอสืบค้นหาสาเหตุ ณ ที่นี้

จากแพทย์ทั้งหมด 66,301 คนในฐานข้อมูลแพทยสภา ณ เดือนธันวาคม 2563²⁸ มีแพทย์หญิง 29,823 คน คิดเป็นร้อยละ 44.98 เมื่อพิจารณาจากช่วงอายุ ดูเหมือนจะตรงกับค่านิยมของสตรีในการเข้าเรียนแพทย์ได้ดี

ช่วงอายุ 61 ปีขึ้นไป มีแพทย์หญิง 2,255 คน (ร้อยละ 26.4) จากแพทย์ทั้งหมด 8,533 คน

ช่วงอายุ 51-60 ปี มีแพทย์หญิง 2,087 คน (ร้อยละ 28.9) จากแพทย์ทั้งหมด 7,224 คน

ช่วงอายุ 41-50 ปี มีแพทย์หญิง 5,148 คน (ร้อยละ 49.2) จากแพทย์ทั้งหมด 10,459 คน

ช่วงอายุ 31-40 ปี มีแพทย์หญิง 10,297 คน (ร้อยละ 54.9) จากแพทย์ทั้งหมด 18,754 คน

ช่วงอายุ 20-30 ปี มีแพทย์หญิง 8,799 คน (ร้อยละ 53.9) จากแพทย์ทั้งหมด 16,319 คน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้นิพนธ์ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุน “เฉลิมพระเกียรติ” คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้นิพนธ์ขอขอบพระคุณ รศ. พญ.กสิสไป สรรพกิจ (ศิริราชรุ่น 98 ปีการศึกษา 2535) หัวหน้าสาขาวิชาโลหิตวิทยาและอองโคโลยี ภาควิชาการเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับ ศ. พญ. ท่านผู้หญิงเฉิดฉลอง เนตรศิริ ผู้นิพนธ์ขอขอบพระคุณ ศ. นพ.กำแหง จาตุรจินดา อดีตหัวหน้าภาควิชาสูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล และอดีตประธานราชวิทยาลัยสูตินรีแพทย์

แห่งประเทศไทย ตลอดจนท่านทูตเอกสิริ ปิณฑะรุจิ เอกอัครราชทูต คณะผู้แทนถาวรไทยประจำสหประชาชาติ ณ นครเจนีวา สมาพันธรัฐสวิส และท่านทูตภควัฒ์ ต้นสกุล เอกอัครราชทูต ณ กรุงบูดาเปสต์ ประเทศฮังการี และเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มิอำนาจเต็ม ประจำบอสเนียและเฮอร์เซโกเวีย โดยมีถิ่นพำนัก ณ กรุงบูดาเปสต์ สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับคุณครูอำภา ปิณฑะรุจิ ผู้นิพนธ์ขอขอบคุณคุณบุญเรือน กลัยณเมธีกัณคุณสมคิด พรหมเหมือนเพชร ผู้ปฏิบัติงานหอสมุดศิริราชที่ช่วยหาเอกสารประกอบการเขียนครั้งนี้ ตลอดจนเว็บไซต์ TU Digital Collections [https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/] ที่มีอนุสรณ์ผู้วายชนม์ฉบับดิจิทัลจำนวนมากให้สืบค้นได้สะดวก สามารถนำข้อมูลมาเขียนบทความนี้ได้สำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

- พระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464. ราชกิจจานุเบกษา วันที่ 23 กันยายน 2464. เล่ม 38 หน้า 246-89.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงพระศพ มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ. ณ เมรุ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 ธันวาคม 2507.
- อวย เกตุสิงห์. เล่าเพื่อเรื่องหลัง. (๓) ห้าสิบปีของนิสิตา. สารศิริราช 2521;30:841-51.
- ไทยเชียง ธรรมารักษ์. เรื่องของนิสิตหญิง. ใน : รอง ศยามานนท์ (ประธานคณะกรรมการจัดทำวรรณสาร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย). จุฬาฯ 50 ปี. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510. หน้า 79-87.
- สัญญา สุขพนัชนันท์. ทำเนียบศิษย์เก่าศิริราช. ใน : อภิรัตน์ ตั้งอนันตรัตน์, ธีรณย์ ตรีชัยรัตน์, ศิลป์ สัจจะวัฒนกุล, และคณะบรรณาธิการ. เวชชนิสิต เล่มที่ 20 ปีการศึกษา 2550-2557. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วิเชียร ทองแดง, ตุ่มทิพย์ แสงรุจิ, ชัยรัตน์ ฉายากุล (บรรณาธิการกลาง). ปุณนิยาจารย์ 120 ปีโรงเรียนแพทย์ศิริราช. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ แพทย์หญิงไทยเชียง ธรรมารักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง วันเสาร์ที่ 10 ตุลาคม 2541.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระสังฆาสน์วินิจฉัย (ชั้น นิธิประภา) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 9 มกราคม 2510.
- หนังสือเวชชนิสิต 2478 คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ แพทย์หญิง ม.ร.ว. นันทา (ทองแถม) ชุตินทร เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ 4 มีนาคม 2532.
- ณ นนทบุรี. จากเรือกวสวไรนามาเป็นบ้าน (บทความคัดลอก) ที่มา : หอจดหมายเหตุ อัครสังฆมณฑล กรุงเทพฯ. [อินเทอร์เน็ต]. 2556. [เข้าถึงเมื่อ 2564 ก.พ. 28]. เข้าถึงได้จาก <https://pantip.com/topic/31394308>
- สายสกุลบุญนา. [อินเทอร์เน็ต]. 2548. [เข้าถึงเมื่อ 2564 ก.พ. 28]. เข้าถึงได้จาก <http://www.bunnag.in.th/prarajpannuang071.html>
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวงศ์ประวัติ (เต้า บุญนา) ท.ม., ว.ป.ร., ต.จ.ว. ณ เมรุวัดธาตุทอง วันที่ 19 พฤศจิกายน 2517.
- อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางพินิจธนากร (ทรัพย์ ยุคตะนันท์) ณ เมรุวัดธาตุทอง 26 เมษายน 2516.
- MGR Online. 105 ปีท่านผู้หญิงสวดี บุณยะสมฤทธิ อัมพรไพศาล กับชีวิตที่ไม่เคยหยุดนิ่ง [อินเทอร์เน็ต]. 2555. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 3]. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/celebonline/detail/9550000055011>
- นรากรบริรักษ์ อนุสรณ์ เพื่อเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.อ. พระนรากรบริรักษ์ (เจิม ปิณฑะรุจิ) กับในงานฌาปนกิจศพ นางนรากรบริรักษ์ (แอบ ปิณฑะรุจิ) ณ สุสานหลวง วัดเทพศิรินทราวาส วันจันทร์ที่ 30 มกราคม 2504.
- สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ข่าวสารและสาระความรู้. 100 เรื่องจากจุรี 100 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 27. แรกเริ่มมีนิสิตหญิงในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. [อินเทอร์เน็ต]. 2559. [เข้าถึงเมื่อ 2564 ก.พ. 27]. เข้าถึงได้จาก <https://www.cuartculture.chula.ac.th/cu100-stories/027/>
- สมบูรณ์ แก่นตะเคียน. จานข้าหลวงหลังเก้าจังหวัดภูเก็ต. [อินเทอร์เน็ต]. 2563. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 1]. เข้าถึงได้จาก <http://phuketcity.info/default.asp?content=contentdetail&id=33177>
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2496.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอัครราชทรงสิริ (แม่้น อรุณลักษณ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2507.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. หม่อมเจ้าคำอ่อง ทองแถม. [อินเทอร์เน็ต]. 2563. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 1]. เข้าถึงได้จาก https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A%B%E0%B8%A1%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%88%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%B3%E0%B8%87%E0%B8%AD%E0%B8%81_%E0%B8%97%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B9%81%E0%B8%96%E0%B8%A1
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท พระยารัษฎางค์ภูมิจิตร วิชัยสงครามราชภักดี พิริยะพาหะ (หม่อมราชวงศ์ สิทธิ สุทัศน์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2498.
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาศรีสวัสดิราช (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2511.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. เพียร เวชกุล. [อินเทอร์เน็ต]. 2564. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 1]. เข้าถึงได้จาก https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%A3_%E0%B9%80%E0%B8%A7%E0%B8%8A%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%A5
- สัญญา สุขพนัชนันท์. สามเดือนที่หายไปประวัติศาสตร์ไทย. เวชชนิสิตศิริราช 2552;2:149-51.
- โรม บุญนา. คุณหม่อมแม่พระของสตรี เด็ก โสภณ! เกิดในตระกูลใหญ่ เปลี่ยนมาใช้นามสกุลของเด็กกำพร้า!! [อินเทอร์เน็ต]. 2564. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 1]. เข้าถึงได้จาก <https://mgronline.com/onlineaction/detail/9640000011578>
- กนกพล ศุภสิริมินตรี. ทำเนียบศิษย์เก่าศิริราช. ใน : วรยุทธ์ ปัญสุวรรณวงศ์, เพชรแกมพลอย ชิว, สวรินทร์ วรวิทย์เวท, ธีรเจตน์ พงษ์สุพรรณ, และคณะบรรณาธิการ. เวชชนิสิต เล่มที่ 21 ปีการศึกษา 2557-2560. คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.
- แพทยสภา. สถิติแพทย์จากฐานข้อมูลแพทยสภา ณ เดือนธันวาคม 2563. [อินเทอร์เน็ต]. 2564. [เข้าถึงเมื่อ 2564 มี.ค. 1]. เข้าถึงได้จาก <https://www.tmc.or.th/pdf/stat-medtmc-05012564.pdf>